

SEMINAR ZA SLOVANSKO FILOLOGIJO
LJUBLJANA — UNIVERZA.

ČASOPIS

ZA

SLOVENSKI JEZIK, KNJIŽEVNOST IN
ZGODOVINO.

IV. LETNIK.
1.—4. SNOPIČ.

UREJAJO
FR. KIDRIČ, R. NAHTIGAL, FR. RAMOVŠ.

LJUBLJANA 1924.

TISKALA UČITELJSKA TISKARNA V LJUBLJANI.

knjigovodkinja: inserat v »Slovincu«, 2. jul. 1919; na čičkano (?) življenje: Prijatelj, LZ 1904, 20; spreminja v: LZ 1916, 263.

Večina teh primerov in na njih osnovana sodba je vzeta iz podrobnega študija dodatkov k stranem 1—432 prvega zvezka. Površen pregled ostalih dodatkov te sodbe ne spremeni, ampak jo le še potrjuje: knjižna slovenščina kot stvar na sebi in kot leksikografski problem je bila nekaj, kar je bilo Pleteršniku samo od daleč znano.

Med slovenskimi slavisti dvajsetega stoletja je bil prav to, kar med pisatelji zakesneli Jurčičevi epigoni.

J. A. Glonar.

Programatične i. dr. opazke h Kosovi razpravi o freisingških spomenikih. (Dodatek k moji razpravi »Freisingensia III«¹ — Freisingensia IV.) V svoji razpravi »Freisingensia III« sem pokazal važnost tudi latinskega dela brižinskega kodeksa in njegovih pripiskov za vprašanje o postanku, dobi postanka in domovini slovenskih odlomkov. Pokazal sem, da dokazuje vsebina latinskega kodeksa, da je služila knjiga le škofu, in sicer brižinskemu škofu, a z ozirom na slovenske odlomke tudi pri njega poslovanju med Slovenci (str. 20 sl.). Pokazal sem dalje, kako s tem pridobi, ker so nam škofoje znani, na važnosti natančnejša časovna opredelitev postanka kodeksa na podlagi paleografske analize in historičnih momentov, ter da je potrebna revizija dotedanjih nasprotujočih si paleografskih izsledkov in določitev vseh kodeksovih pisarskih rok (str. 12, 42 i dr.). V historičnem oziru sem opozoril na ozke stike našega kodeksa z dobo škofa Abrahama (str. 28 sl.) in na posebno karakteristično črto v njegovem posebno-zgodovinskem udejstvanju, odlikujočem ga tako isto od njegovih prednikov kakor tudi naslednikov (str. 48, 50, 52, 54, 57). Tudi udeležba pri zaroti bavarsko-koroškega vojvode Henrika II. Prepiralca skupno s češkim knezom Boleslavom II. in njegovim svakom, poljskim knezom Mečislavom (Meškom) proti bratranču, nemškemu cesarju Otonu II. pomnožuje zanimivost njegove osebnosti (prim. str. 47).² Zato sem tudi izrazil željo, da posveti slovenski zgodovinar iz teh raznih vidikov posebno študijo škofu Abrahamu (str. 43). »Predvsem pa se mi zdi nujno«, sem pisal (str. 63), »da se ves ohranjeni in dostopni brižinski rokopisni material X.—XI. stol. preuči v primeri s pisavami vsega latinsko-slovenskega kodeksa, osnovnega teksta in pripiskov« (prim. k temu še ib. str. 39, 42, 48, 54, 58). »Poskrbeti bo treba tudi za reprodukcije ohranjenih lastnoročnih podpisov tedanjih škofov, kakor n. pr. Abrahama in Egilberta« (prim. k temu še ib. str. 44, 49). »Končno zahteva, kakor smo videli, tudi vsebina lat. dela kodeksa podrobno analizo.« Zato sem pozval zgodovinarje in bogoslovce, da glosirajo razpravo. A razprave »prva in glavna namera« je bila, dokazati »potrebo nadaljnega študija na podlagi vsega kodeksa« (str. 63).

Mojemu pozivu se je odzval prvi g. dr. M. Kos, kateremu je bila prilika dana, študirati original kodeksa v Monakovem, in ki si je radi tega postavil v prvi vrsti nalogo, podati podrobno paleografsko analizo

¹ ČJKZ I, str. 1—63. — Kos piše »freisingški«, jaz ostanem pri dosejanjem »brižinski«, ker je po slovenski fonetiki germanskih elementov pravilno tvorjeno ter se je v slovenistiki popolnoma udomačilo. Kolikor vem, bo tako tudi v Ramovševi historični slovnici slovenskega jezika, katere prvi del se sedaj tiska. Za ime za mesto Freising pa prihajajo v poštev vidiki, ki so za tuja krajevna imena sploh merodajni.

² Pri tej priliki naj omenim, da se je ista leta ob ustanovitvi praške škofije s papeške strani po vsej verjetnosti omenjalo tudi slovansko bogoslužje, ki je na Češkem v Sazavskem samostanu životarilo še v naslednjem XI. stol. Prim. Ottův slovník naučný IV 286 ter XXII 704.

vsega kodeksa (pogl. 1.—2.), v drugi vrsti pa tudi pretres historičnih notic v kodeksu ter raznih tradicij o škofu Abrahamu (pogl. 3.—4.). Paleografski analizi je dodan seveda tudi splošni opis rokopisa, kolikor je prihajal za paleografa v poštev, ni pa radi umevne omejitve bivanja v Monakovem podan tudi podrobni vsebinski opis, vsebinska analiza vsega kodeksa. Tako se n. pr. k fol. 72, roka I 5 omenja le »o raznih cerkvenih vprašanjih« (str. 5), ne izvememo tudi, kaj stoji na fol. 158 neposredno pred drugim slovenskim odlomkom, ali je prazen (str. 7) i. pod. Bila bi pa taka podrobna vsebinska analiza iz raznih razlogov tako isto važna. To sem pokazal v svoji razpravi, to se vidi tudi iz Kosovega opisa, ki na nekih mestih dopolnjuje od mene objavljeni opis Bernharta-Kopitarja. Tako stoji n. pr. na fol. 149 v., col. 2 — fol. 151, col. 1 tekst o umivanju nog in posvečevanju krizme na veliki četrtek, kar je po izjavi teologa-izvedenca le škofova zadeva. Še več tega bi seveda nudilo poznavanje besedila različnih traktatov in manjših formul, pa tudi številnih vpisov raznih koncilskih in sinodskih določb, ki kot take najbrže niti niso vse označene, n. pr. na fol. 47—47 v. zanimiv spis, naslovljen »omnibus episcopis, presbiteris, diaconibus ac reliquis clericis et cunctis principibus maioribus minoribus omnibusque generaliter fidelibus«, v katerem je po Kosu govor o dolžnosti klerikov, poučevati povsod in vsakega v božji besedi (str. 4). Za tem pa sledi načrt tudi zanimivega govora o poslušnosti, ki jo imajo kleriki in laiki izkazovati škofom. Ob natančnejšem poznanju vse kodeksove vsebine bi bilo tudi lažje sklepati o kolektanskem značaju vsega kodeksa, ki sedaj na prvi pogled gotovo predstavlja precej slučajen in mehaničen *mixturem compositum*, kar pa bi se, kakor vse kaže, pri podrobni vsebinski analizi izdatno zmanjšalo, ker bi bilo potem mogoče bolje pojmiti splošni zmisel sestava in medsebojno vez posameznih traktatov vsega kodeksa. Saj se vidi že sedaj iz tega, kar so napisale od Kosa določene »glavne roke« (str. 9) in kakor si to sledi v kodeksu ne glede na različne pergamentne zvezke, ki pa so bili po Kosu še sočasno zvezani (str. 3), da odgovarja kodeks po svoji ideji knjigam, ki so si jih začeli sestavljati škofje baš počenši z X.—XI. stol. in o katerih sem govoril v razpravi na str. 26—27 (prim. še str. 25). Naš kodeks pričinja v prvem zvezku z govoroma o postnem in velikonočnem času (fol. 2—21), katerima sledijo v drugem zvezku homilije in govori o veliki noči in božiču (fol. 27—47). V tretjem in četrtem zvezku pa imamo na početku obrede z molitvami (fol. 50—56 v., prav za prav pa do 60 v. ter fol. 73—78 v.), ki jih otvarjata »*benedictio salis*« in »*benedictio aquae*«, kar nahajamo tako na splošno tudi še v novejših ritualih (prim. mojo razpravo str. 25 ali tudi *Rituale romanum*, Labaci 1808, str. 11). Tudi glagolski evhologij se pričinja, vključ temu da mu spredaj nekaj manjka, z »*officium aquae benedictae*« (prim. Geitler, *Euchologium*, str. XII ter mojo razpravo *Freis*, III 62). Pri petem in šestem zvezku se vidi še le večje ponehavanje redakcijske roke, dasi je tudi tu v posameznostih spoznavati izvesten zmisel v izbiri vpisov. V petem zvezku stoji sprva obredi izobčenja (fol. 80—84), potem pa slede pretežno pridige na glavne praznike in razne ž njimi v zvezi stoječe cerkvene momente (fol. 84 v. — 145 v.). V šestem in zadnjem zvezku je spočetka zopet tekst o postu ter o umivanju in posvečevanju krizme na veliki četrtek (fol. 149, col. 1—151, col. 1), dalje nejasno »*quid enim in psalmis non invenitur*« z interpretacijo aleluje in glorie (fol. 151, col. 1—152 v., col. 1), potem pa govor o pokori (fol. 153 v. — 155 v.), za katerim sledita po nekih še ne pojašnjenih pismih papeža Grigorija (fol. 155 v.—157 v.) drugi in tretji slovenski odlomek (fol. 158 v., col. 1—161 v., col. 1). Konec tvorita še dva govora, prvi brižinsko-lokalnega značaja, drugi »*de coena domini*« (fol. 161 v. — 169).

Iz Kosovega opisa lepo sledi, da se kodeks ni zdržema pisal ali celo prepisaval, temveč je šele polagoma nastajal, iniciativa za njegov postanek in sestavo pa je nedvomno izšla od določnega brižinskega škofa, kateremu vsekako pripada tudi neke vrste vrhnja redakcija večine rokopisa (*Freis*,

III, str. 21, 57). Z ozirom na Kosov izsledek, da kaže roka zadnjih dveh govorov na mlajši tipus nego je to v predidočih slovenskih in latinskih tekstih, bi mogli misliti tudi na kontinuatorja med njegovimi nasledniki. V glavnem delu kodeksa pa je gotovo opazati enotnejši zamisel. Zato ne morem v polni meri soglašati s Kosom, ki mu imata ne le zadnja dva slovenska odlomka »značaj slučajnostnih vpisov, v nobeni pravi zvezi z neposredno predidočim ali sledečim tekstom« (str. 7), ampak mu je celo tudi prvi odlomek slučajno popal na svoje mesto, ker je od kvaternija v četrtem zvezku ostalo nekaj nepopisanih folijev, pa je »prvega (f. 78) uporabila roka liturgičnega teksta (IV 1), da je pripisala slovenski tekst, tako zvani prvi slovenski odlomek« (str. 5). Tako le vnanje pojmovanje mesta zlasti prvega odlomka ne more veljati, ker ne dokazuje le latinska formula molitve za odpuščanje grehov na koncu odlomka, da je to kos obreda, temveč je ta slovenska confessio generalis v ozki vsebinski stiki z ordo ad visitandum infirmum sive uingendum, v katerega je po Bernharta-Kopitarja vpisu vključen tudi ordo confessionis (Freis. III 14). Opazil je to že Dobrovský (prim. ib. str. 2). V imenovanem »ordo« stoji proti koncu »Tunc da illi confessionem et postea has orationes. — Tunc da illi absolutionem ad reconciliandum poenitentem, deinde sequantur has orationes«, a pred tem prim. še »canantur VII psalmi poenitentiae«. Vrhu tega je pisala po Kosu oboje ista roka (str. 5). Razen tega pa je po njegovem mnenju (ib.) tudi v tretjem zvezku roka III 4, jako podobna roki IV 1, pripisala še dve formuli o maziljenju bolnika s sv. oljem. To se je zgodilo, kakor pravi, ko so bili posamezni zvezki že uvezani v skupen kodeks, pa je pisec formuli, »hoteč jih imeti radi praktične rabe v neposredni bližini tega spisa (t. j. dotičnega »ordo«), napisal neposredno pred njega na zadnjo prazno stran pergamentnega zvezka, uvezanega pred (današnjim) folijem 73«. Jaz bi šel še dalje ter bi iz gotovega razloga trdil to isto tudi o »sermo de adventu spiritus« (fol. 71—72), o čemer glej še dolj. Le »missa pro infirmo«, edina »missa« v kodeksu, je našla iz ne čisto jasnega vzroka mesto že na fol. 56 v. — 57 v. po obredih, ki jih je pisala ista roka kakor »missa«. Ako je roka obreda pri posvečanju in maziljenju bolnikov napisala na fol. 77 v. še nepojašnjene antifone ob priliki procesij ter formule o posvečevanju voska (benedictio incensi), more vsaj zadnje biti v zvezi z »inducantur presbyteri cum fratribus et incenso atque atqua benedicta« v obredu, »Benedictio aquae« stoji v organični zvezi s podobnimi obredi na fol. 51 v., za njimi pa sledi že imenovana »missa pro infirmo«. Ako je prvi slovenski odlomek po odgovarjajočem obredu navidezno na početku onih strani kvaternija, ki so ostale prazne, je to morda radi tega, ker je bil prostor namenoma puščen še za potrební slovenski tekst, ki mogoče ni bil niti takoj pri roki. Sicer pa ni nobenih pravih indicij tudi proti temu, da je roka odgovarjajočega obreda napisala vse zdržema in slovenski tekst bodisi po spominu, bodisi kako drugače kot prevod ali prepis.

Že v razpravi Freis. III, str. 23 in 62 sem opozoril na neko sličnost ureditve vsebine v glagolskem evhologiju, kjer sestoji »чинъ надъ исповѣданъштимъ сеъ« (fol. 66 v. — 79 v.), torej ordo confessionis, iz »poučeniija«, šest molitev in pet psalmov, a sledi po molitvah »надъ болемъ въпадъшемъ въ недогъ«, ozir. »надъ олѣемъ болнааго помазати« ter obredom za mrtvece (fol. 24—58 v.) z vrinkom, o katerem glej dolj. (O mrtvecih nahajamo v brižinskem kodeksu fol. 21—23 »lectio s. Augustini ad mortuos«). Ako smatramo po današnjem naziranju za psalme poenitentiae (v brižinskem kodeksu se ne navajajo) ps. 6, 32, 38, 51, 102, 130 in 142, tedaj se ponavlja v evhologiju, kjer so psalmi izpisani, ps. 38 na četrtem mestu. Razen njega podava evhologij še ps. 4, 12, 24 (za njim je 38) in 53, pa je tudi pri njih neka podobnost, ne govoreč o tem, da ne vemo, katere psalme nam je predpolagati za brižinski kodeks, dasi je verjetno, da one, ki so najpreje naštetí. Kar se tiče molitev obeh obredov v evhologiju, ni našel Geitler za večino od njih grških originalov, kar je zlasti zanimivo, ker je n. pr. prva molitev spovednega obreda dobeseden prevod starovisoko-

nemške regensburške svetoemeramske spovedne molitve, s katero ali bolje s katerim stojita v tekstnem stiku prvi in tretji slovenski odlomek, confessio generalis in spovedna molitev. Molitev v brižinskem kodeksu žal ne poznamo, ker nudi tudi Kosova fotografija tega dela kodeksa fol. 73, ki mi jo je g. dr. M. Kos kakor še od fol. I v., 78—78 v., 152 v.—153, 158 v.—161 v. ljubeznivo prepustil, le prvo str. fol. 73, na kateri stoje le še začetki molitev k »Hic ponent super infirmum manus sacerdotes«. Priznavam sicer, da je zelo mogoče, da se bodo na zadnje ožji tekstni stiki med brižinskim kodeksom in evhologijem omejili le na omenjena slovenska odlomka, da si je našel Sobolevskij »slovo bolešćih radi« s sledečimi za njim molitvami za zdravje iz evhologija v cirilskih tekstih v zvezi z »Besedami« papeža Gregorja Velikega, ki so se že v stari dobi prevedle v cerkveno slovanščino iz latinščine (prim. Freis. III 62), vendar smatram, da je le treba dati na to vprašanje končen odgovor, pa naj je tudi negativen, in da je paralelna analiza vsebinskega ustroja obeh kodeksov i brez drugih ožjih stikov važna ne le za teologa-zgodovinarja cerkvenih knjig. Tako sem že v Freis. III, str. 62 omenil, da je med molitve nad bolnimi in spovedni obred v evhologiju vrinjen obred »na poklonenie kolenomā byvajošti vъ svetjōq petdesetjnicō na esperinē po prokimenē« (fol. 59 v.—66), v brižinskem kodeksu pa stoji neki »sermo de adventu spiritus« (fol. 71—72), ki ga je pisala druga roka govorov v drugem zvezku, pri dodatkih pred »ordo ad visitandum infirmum sive unguendum,« združujočem oba obreda iz evhologija. Dasi so podobna analogna fakta v brižinskem kodeksu in v evhologiju gotovo le slučajna, nastala iz splošne cerkvene rabe, vendar niso brez pomena za presojo izvestne redakcijske roke pri sestavljanju brižinskega kodeksa, kateremu je bil ravno z uvezanjem posameznih pergamentnih zvezkov v enotno knjigo postavljen konec, ne da se je zdelo potrebno dodati morda še nov sedmi zvezek. Škoda je, da se ne da določiti čas uvezave. Orisani nastanek kodeksa pa označa tudi Kos sam kot nekaj v srednjem veku »nič nenavadnega« (str. 9) ter v obče tudi priznava »sorodno vsebino posameznih zvezkov, ki je na splošno liturgično-homiliaričnega značaja« (ib.), zanika pa organično zvezo med latinskimi in slovenskimi teksti (str. 10), med tem ko trdim jaz, da je zveza tesnejša nego le pri slučajnostnih vpisih, organična pa toliko, kolikor je sploh mogla biti pri tedaj potrebnih slovenskih cerkvenih tekstih.

K opisju po Kosu bi imel še pripomniti, da je najbrže tiskovna pomota, ako stoji po fol. 83 v.—84 za podpičjem »ex concilio Rotomageno« brez kake druge označbe. Po fol. 84 je pri »unde supra« pristaviti pač zopet fol. 84, ker stoji isto tudi pri sledečem velezanimivem tekstu »o udeležbi pastirjev in kmetov pri nedeljskih in prazniških mašah«.

Od Kosovih izsledkov so najvažnejši paleografski. Nasprotno z Mühlbacherjevim mnenjem in soglasno z mojo domnevo (Freis. III 12 i dr.) govori Kos v paleografskem oziru ne le o slovenskih odlomkih, temveč o vsem kodeksu sploh pod vidikom izvestne sočasnosti (str. 8), pa stavlja postanek kodeksa in dobo napisanja slovenskih odlomkov nekako v l. 975 do 1025 (str. 18). Glede drugega in tretjega odlomka pravi celo, da bi ju »na prvi pogled človek prisodil v starejšo dobo, (roka) izkazuje namreč starejši duktus in manjšo okretnost v pisanju nego roka prvega slovenskega odlomka« (str. 15).

Pri svojem paleografskem študiju je imel Kos »v rokah tudi vrsto kodeksov monakovske državne biblioteke, ki so freisinške provenience in datirajo iz 10. in 11. stol.« (str. 12). Vendar pa se mi zdi, da ni mogel Kos v tem oziru pač radi omejenega časa privleči k primerjanju vsega gradiva, kolikor bi ga bilo mogoče in potrebno. Koliko je sploh še takega neizgubljenege brižinskega rokopišnega gradiva, se vidi n. pr. iz besed prof. Fr. Kosa v »Doneskih k zgodovini Škofje Loke«, ki pravi (str. IV), da je v monakovskem kapiteljskem arhivu »več kot 500 zvezkov vsakovrstnih zgodovinskih spisov kakor listin, pisem, poročil, računov, protokolov itd.,

ki pojasnjujejo delovanje freisinških škofov in stanje freisinškega gospostva v pretečenih stoletjih«. Potreba nadaljevanja takega primerjalnega brižinsko-paleografskega študija sledi neizbežno že iz tega, da moramo sedaj po Kosovih izsledkih pripisati kodeks ne le dobi brižinskih škofov Abrahamu (957—993), Goteskalku (993—1006) ter Egilbertu (1006—1039), temveč naravnost nemu ali dvema izmed njih, oziroma vsem trem skupaj. Da je služila knjiga za škofovo poslovanje, kakor sem dokazal, privzema tudi Kos (str. 22). Tedaj bi bilo pa le važno podvreči primerjanju ves ohranjeni in destopni, posebno še datirani in po piscih določeni rokopisni material (rokopise in listine) iz navedene dobe. Da se tak nahaja, sem omenil že v razpravi *Freisingensia* III. Tako imamo od škofa Abrahamu lastnoročen podpis in menda tudi lastnoročne zapiske ter kodekse, pisane pod njim (*Freis.* III 44, 48), od škofa Egilberta podpis ter od njega samega pisane rokopise (ib. str. 49). O Goteskalku, ki je bil pred zasedenjem škofove stolice Abrahamov nakaplan, pa pripoveduje Kos sam (str. 36), da je dal Abraham po njem preskrbeti za brižinsko cerkev prepise knjig v Metz in Toul. Ko pa je postal škof, je pisal zanj knjige neki Antrich s svojimi učenci, a sam je zamenjaval knjige s svojim nadkaplanom Caharijem. Končno imamo kodekse iz bližnje dobe tudi od škofa Ellenharda (1052 do 1078). *Prim. Freis.* III, str. 54. Pa tudi važne originalne listine iz tedanje dobe ali t. zv. *traditiones* brižinske cerkve, zlasti take, ki so vezane na kako ime, bi bilo želeti primerjati. V opisu kodeksa poroča Kos (str. 9), da je neka novejša oseba citirala tam na fol. 87 v., 127, 135 in 138 v. druge brižinske kodekse. To se bo tikalo pač vsebine in bo tedaj bolj vsebinskega nego paleografskega pomena, vendar bi bilo tudi iz prvega ozira zanimivo vedeti, kake vrste so citirani kodeksi.

V podrobnostih bi h Kosovim paleografskim opazovanjem omenil nekaj le glede t. zv. glavnih rok in glede t. zv. naglasnih znakov. V obče moram seveda ž njim popolnoma soglašati, ne vem pa, zakaj ni — glede prvega — vštél med glavne roke tudi II 2, ki je na fol. 39 v.—47 napisala »sermone« o božiču kot nadaljevanje govorov o veliki noči, pisanih po roki II 1. *Prim.* še v tretjem zvezku na fol. 71—72 od iste roke II 2 govor o binkošti. Narobe se bo po boljšem poznavanju vsebine moralo v zvezi s paleografskimi vidiki od Kosovih glavnih rok najbrže neke še oddeliti kot drugovrstne poleg njegovih postranskih. Tedaj bo pa tudi Kosov izsledek razlikovanja 27 rok v kodeksu, med njimi z mojim povpravkom 16 glavnih in 11 postranskih, manj presenetljiv. Važno bi bilo še vprašanje, ne bi se li dalo vsaj do gotove meje dognati, ali ne pripadajo kake različne roke isti osebi. Na moment, je li pisal n. pr. prvi slovenski odlomek starejši ali mlajši človek, je mislil Mühlbacher. Upoštevanja vreden bi bil tudi moment prepletanja rok v rokopisu, ki ga po Kosovi analizi sicer ni veliko opaziti, za katerega pa bi le bilo želeti bližjega pojasnila.

Za slavista filologa so zanimiva Kosova razpravljanja o t. zv. naglasnih znakih v slovenskih odlomkih. Kakor znano, je zadnji izdajatelj brižinskih spomenikov, prof. Vondrák, nahajal v njih naravnost zaznamovanje slovanskega besednega naglasa, označenega na način starovisokonemške grafike (*Frisinské památky*, str. 36 sl.). To mnenje izraža Vondrák še v svoji najnovejši knjigi, drugi izdaji prvega dela primerjalne slovanske slovnice (*Göttingen* 1924, str. 220), kjer poroča tudi o starovisokonemškem zaznamovanju naglasa, ki ga je uvel Hrabanus Maurus (776—856), in sicer cirkumfleks za zaznamovanje naglašanih in nenaglašanih dolgih, akut pa za zaznamovanje naglašanih kratkih zlogov.

V slovenskih odlomkih brižinskega kodeksa se nahajajo naglasni znaki predvsem v prvem, v katerem tvorijo naravnost bistveno črto njegove grafike, v drugem odlomku je le nekaj redkih slučajev, v tretjem pa sploh samo eden. V prvem odlomku je po Kosovem in mojem šteju okrog 70 istovrstnih naglasnih znakov v obliki kratke poševne črtice, ki jo je pisec pisal od spodaj navzgor, pa mu je pero pustilo na vrhu včasih več ali manj izrazito piko. Razen tega je pisec stavil znak kolikor toliko desno

od črke, tako da ni vedno na istem mestu v istih slučajih, nahaja se večsah celo nad soglasnikom, ali pa veže s početkom in koncem dve črki, pa se je izrekla misel, da označuje znak le zlog brez zveze s kako črko.

Ker je vprašanje naglasnih znakov v brižinskih slovenskih odlomkih, kakor je razvideti iz Vondrákovega pojmovanja, za slovanskega filologa nedvomno velike važnosti, naj mi bo dovoljeno, da izpišem po Kosovi fotografiji vse primere z naglasnimi znaki. Pri tem stavim znak nad tisto črko, nad katero je očitvidno postavljen ali h kateri iz tehtnih razlogov spada ali na katero je z doljnjim početkom poševne črtice, ne z gornjim po večini debelejšim koncem vsmerjen. Pri položaju med črkami velja črka z leve, pri končnem vokalu je znak potisnjen k spredaj stoječemu konzonantu. V prvem odlomku se nahajajo v redu, kakor se vrste drug za drugim, sledeči slučaji (številka pred primerom označuje vrsto odlomka): 2 *miloztiúvi*, 3 *P* (trikrat), 5—6 *P* *uzem* (petkrat; da ne pripada znak k *u*, ampak k *P* kakor stoji tu po vrsti, zato ne govori le smer črtice, ampak tudi v sledeči 7. vrsti nahajajoče se *uzeh* brez znaka in brez *P*; dvojni znak stoji 24 *P* *vzem*), 6 *devuám*, 7 *chokú*, 8 *P* *vueruú* (smer je proti *i*, mogli bi tedaj pisati tudi *vueruú*), ib. *na ón zuet* (zadnja beseda v sledeči vrsti), 9 *P* *meti mi ié livuót* (zadnja znaka sta primaknjena h konzonantom, a *ié* je napisano strnjeno s sledečo besedo), 10 *P* *meti*, 13 *vuuraken* (z označbo, kakor bi tu bil prefiks *v*), 14 *vólu* (dvakrat), ib. *vúede* (dvakrat), ib. *li ú nepraudnei* (med *u* in *n* ni presledka), 15 *ili úlli* (radi nemožnosti take akcentuacije v loc. sing. in ker ni drugega *ú* na početku v odlomku razen v sprednji vrsti neposredno pred tem stoječega *ú* *nepraudnei rote*, so pa ravno predlogi, kakor bomo videli, zadobivali take označbe, je treba pač tudi tu deliti *ú* *li* z *ú* — *v*, kar se je seveda izgovarjalo skupno s sledečim *l*), ib. *ili v* *uzmazi*, 17 *ili zpé ili nezpé*, 18 *zúeta vúecera*, 19 *P*, ib. *i* proti *u* (brez presledka), 20 *Ti edin*, ib. *vúez*, 21 *vúelica*, ib. *miloztiúvi* (gornji konec tu zelo kratkega znaka se končava v precej debelo piko nad *i*, vendar ne more biti nobene govora o morebitnem starovisokonemškem cirkumfleksu; znak je isti akut, kakor sicer vseskozi v odlomku), 22 *tvoriv* (smer je očitvidno proti *i*, skoro *í*), ib. *P*, 23 *vúenlii i minlii*, ib. *zé tebe*, 24 *tvoriv* (smer je proti *i*), ib. *P* *vzem zvetim*, 25 *ézel*, 26 *ácofe*, ib. *tuá* (po splošnem načinu pisanja bi se lahko nanašalo tudi na *u*), 27 *vfe*. 27—28 za *vúiz národ*, 28 *otél*, 29—30 *P* *mó dufú*, 30 *P* *me*, *P* *mó*, 31 *P* *mo*, ib. *i* moi (brez presledka), ib. *livuót* (z vrhom nad *t*), 32 *tuó* (znak ima smer k *u*), ib. *vzovuel*, ib. *tvóimi* (z vrhom nad *i* ali smerjo precej dolge črtice preko *o* k *v*), 34 *vúecine vúezelie i vúecni livuót* (v zadnji besedi tu znak ni nad konzonantom kakor 9 ali z vrhom nad konzonantom kakor 31, ampak je kratka črtica od *t* nekaj odmaknjena; po splošnem pisanju je označbo lahko pojmovati tudi kakor v prednjih treh primerih z *vú*), 35 *v* *uuek*.

Kos vidi v navedenih primerih grafično navado »skrbnih piscev latinskih tekstov tiste dobe, kateri so stavili akcentsko znamenje na razne zloge besed, posebno v tekstih, kateri so bili namenjeni za javno čitanje« (str. 14). Stavili so se taki znaki radi razločevanja »posebno na predloge in veznike, katere so v 10. stol. navadno še pisali skupaj s sledečo besedo«, n. pr. v latinskem tekstu iste roke »áte« i. pod., čemur primerja Kos »l'zuetemu« i. pod. v slovenskem odlomku. Razen tega pripominja Kos še (str. 15), da stoji skoraj polovica akcentov nad *u* ali *v*, posebno pogostokrat tam, kjer se nahaja »v poleg *u* ali kakega drugega samoglasnika ali soglasnika«, n. pr. *miloztiúvi*, *vuuraken* i. pod.

Tudi Vondrák, Frisinske památky str. 35 je dopuščal v vrsti slučajev le grafično navado brez zveze z akcentom ter je opozoril na drugod se nahajajoče pisave kakor *ú*, *ú*, *ú*, a tudi sicer pri dvojnih vokalih kakor *áá*, *éé*, *úú* ali celo konzonantih *čč*. Poleg tega pa je Vondrák trdil, da se je v drugih primerih ohranil sled zaznamovanja resničnega besednega naglasa, in sicer v: *livuót*, *národ*, *vúecera*, *dufu*, *devuám*, *miloztiúvi*, *tí*, *na ón zuet*, *mó*, *tuó*, *tvóimi*, *tuá*, *vúiz*, *tvoriv*, *chokú*, *vueruú*, *vzovuel*, *vúede*,

zpé, otél, vzel, vuéz, ácofe, vfe. Še nekaj drugih slučajev ne smatra sam za gotove. Toda če tudi premostrimo Vondrákove gori našete primere s stališča naglasa brez ozira na lego znaka v rokopisu, moramo reči, da so (nevpoštevaje enozložne slučaje) ne le po večini neverjetni, ampak nekateri izmed njih celo naravnost nemogoči kakor n. pr. miloztívi, devuám, vuerúú, dufú poleg vuécera, vzel poleg otél, tvóimi i. dr. V prvem primeru je naglas miloztívi pač že sam po sebi izključen, ne glede tudi na to, da je v drugi vrsti jasno napisano miloztíuvi z znakom na v. Da bi pa razumeli označbo kot znak dolžine, ne velja, ker je to v starovisokonemški grafiki cirkumfleks, ki ga v dveh slučajih v drugem in tretjem odlomku res tudi nahajamo in o pomenu katerega bo doli govor. Tedaj pa tudi dolgi enozložni akutirani slučajji kakor mó, tuó, tuá, zpé, vuéz ne prihajajo v poštev za akcent. Pri drugem in tretjem primeru devuám — vuerúú je bila prvotno na korenu naglašena rastoča intonacija (prim. s.-hrv. djěva, čak. dŭva, rus. in bolg. děva; s.-hrv. vjěrovati, bolg. vėruvam, rus. vėrovat'), pa ni nobenega povoda, dvomiti o tem tudi za koroški dialekt X. stol. Pri četrtem in petem slučaju dufú poleg vuécera imamo narobe opraviti prvotno z naglašeno padajočo intonacijo na korenu (prim. s.-hrv. dŭšu, rus. dŭšu; s.-hrv. včěer, rus. včėer), pa bi za oni stari dialekt preje pričakovali večer nego dušó, ako je tak prehod padajočega naglasa tedaj sploh že bil, kar bi v obče ne bilo nemogoče (prim. sedanje rožansko nóbú, vodó poleg v vúdo, mostá poleg múest i. pod., vendar pa dúše Kres I 620—1 in II 207; glede nepremikavnega naglasa v dúša prim. Škrabec, Cvetje XIII 9, o »dušó«, »dušé« pa Rad 44, str. 64). Pri šestem in sedmem slučaju vzel poleg otél si tako isto nasprotujeta enaka primera (prim. rus. ótnáá — ótnáá in vz'áá — vz'áá). V zadnjem slučaju tvóimi bi bilo odtezanje naglasa za tako rano dobo izključeno (prim. še danes rožansko horá poleg ziljskega góara Arch. f. slav. Phl. XXVII, str. 203).

Pri številni uporabi akutnega znaka v prvem slovenskem odlomku ne more biti dvoma, da gre v glavnem le za neko grafično navado brez akcentno-fonetičnega pomena bodisi glede kvantitete, bodisi glede mesta akcenta, kar je na splošno ugotovil tudi Kos ter deloma priznal Vondrák. Največ uporabe t. zv. naglasnega znaka imamo pri vezniku *I* in *i* (17 + 4). Z malo črko pisani veznik stoji pri tem dvakrat (v. 19 in 31) poleg sledeče besede brez presledka, dvakrat (v. 23 in 34) s presledkom. Pod vplivom zaporedne predhodne pisave z veliko črko pisanega veznika *I* z znakom nahajamo mehanično začrtan znak dvakrat tudi pri *I* v *I'meti* (v. 9 in 10), kjer je *I* sploh tako napisano kakor sicer veznik *I*. Brez znaka se veznik piše desetkrat (sedemkrat z veliko, trikrat z malo črko). Rabo znaka pri njem pojasnjuje Kos. Tako pa bi bilo tedaj že 23 slučajev pri *I*—*i* kot jasno le grafičnih izločiti.

Na drugem mestu je imenovati razne pisave za *v* in *u*. Ako razlikujemo pri v med položajem na začetku, sredi in koncem besed (zaznamuje se to s črtico po črkah, pred črkami in z obeh strani črk) in ako postavimo slučaje, v katerih je stal po v prvotno eden iz obeh redukcijskih vokalov, v posebno rubriko, razlikujočo v prvem oddelku pisavo prepozicije *vš*, prefiksov *vš* — *všz* in pronomina *všsb*, tedaj dobimo sledeči statistični tabeli A—B s pisavami I—VI:

Tabela A.

I.	II.	III.	IV.	V.	VI.
11 vú- : 5 vu-	1 vuu- : —		— : 2 uu-		— : 1 v-
4-vú- : 9-vu-		1-uú- : 1-uv-		3-ú- : 14- u-	2- ú- : 2- v-

Tabela B.					
I.	II.	III.	IV.	V.	VI.
				2 ú : —	2 v̄ : 3 v
				— : 2 u-	2 v̄- : —
1 v̄úiz :			— :	— : 6 uz-	1 v̄zem :
1 vuez			1 uuizem		1 vzem
				— : 4-u-	
				— : 4-u	

Temu nasproti kažeta tabeli za pisave prvotnih *u* in *q* sledečo sliko na tabelah C—D z le dvema pisavama I—II:

Tabela C.		Tabela D.	
I.	II.	I.	II.
— : 2 u-	1 v̄- : 1 v-		
— : 4-u-		— : 1-u-	
— : 12-u		3-ú : 8-u	2-v̄ : 1-v

Primeri, našteti v tabelah. *Tab. A I*: V. 14 v̄óulu (dvakrat), *ib.* v̄úede (dvakrat), 18 v̄úecera, 20 v̄úez (za v̄əsi), 21 v̄úelica, 23 v̄úenfiš, 34 v̄úecine — v̄úecini, *ib.* v̄úezelie *proti* v. 6 v̄uernicom, 8 v̄uerniúú. 30 v̄uolui, 31 v̄ueru, 32 v̄ueliu. — V. 6 devúam, 9, 31, 34 fiv̄úot *proti* v. 2 izpovuede, 7 izpovueden, 11 izpovued, 12 zvuet, 15 zav̄uizti, 29 miloztiivi, 30 zlovueza, 32 vzovuefi, 33 izvuolieni.

II: V. 13 v̄uuraken. Ker je znak tu nedvomno na v in ker ni v odlomku nobenega drugega slučaja pisave z *vuu*, a se prefiks *v-* v odlomku piše v obeh v njem se nahajajočih primerih z *v̄*, bi bili upravičeni, videti tudi v gornjem slučaju v *v̄* prefiks, tedaj bi pa bilo potreba prišteti v tabeli po I primer pri IV pod 2 *uu-* 1 *-uu-* in v tab. B pri VI 2 *v̄-* še 1 *v̄-*. *Protí* temu bi govorila le neobičajnost tega sufiksa pri glagolu *vratiti*.

III: V. 2 miloztiúvi *proti* v. 11 miloztiúvi.

IV: V. 35 ueka, uek brez znaka.

V: V. 18 zúeta, 26 tuá, 32 tuó *proti* v. 1 zloueza, 3—4 zuetemu (trikrat), 3, 24 zuetei, 8, 25 zuate, 9 zuet, 12 ztuoril, 16 v ziništue, 22, 24 tuoriúv, 35 ugotoulieno.

VI: V. 34 v(y) brez znaka. — V. 21 miloztiví, 32 tvóimí proti v. 23 ztvoril, 24 zvetím.

Tab. B I: Vbsb. V. 27 vúiz proti v. 3 vuez. Ker se tu piše redukcijski vokal, spadata oba primera prav za prav pod tab. A I.

IV. Vbsb. V. 4 uuizem. Ker se tudi tu piše redukcijski vokal, spada primer pod tab. A IV.

V: Vč. V. 14 ú nepraudnei rote in najbrže tudi, kakor je bilo že gori obrazloženo, v. 15 úlfi.

Vč — Včz. V. 9 uzitati in v. 15 v̄ uzmazí, obakrat brez znaka.

Vbsb. V. 5—6 uzem (petkrat) in v. 7 uzeh, povsodi, kakor je bilo gori pojašnjeno, brez znaka.

-vb- in -vč- sredi besed. V. 6—7 praudnim (dvakrat), 14 nepraudnei, 8 beufi.

-vb in -vč koncem besed. V. 10—11 grechou, 19 protiu.

VI. Vč V. 15 v̄ uzmazí, 35 v̄ uuek proti v. 16 v zíniftue, 17 v poglagolani, 27 v moku.

Vč-: V. 25 v̄zel, 32 vzc̄uef, obakrat le z znakom.

Vbsb. V. 24 v̄zem proti v. 28 vzem.

Tab. C I: V. 31 uzliffal, 35 ugotoulieno. — V. 8 vueruú, 10 otpuztic, 26 liubo, 30 dufú. — V. 3—4 zuetemu (trikrat), 3, 20 creztu, 4 michaelu. 5 petru, 16 tomu, 16 emu fe, 19 bogu, 20 memu. 28 zlodeiu.

II: V. 27 v̄fe proti v. 33 vzti.

Tab. D I: V. 5 mufenicom brez znaka. — V. 7 chokú, 8 vueruú (tu bi po pisavi, kakor je bilo že gori rečeno, moglo biti tudi vueruú), 30 dufú proti v. 13 pomngu (dvakrat), 14 vúolu (dvakrat), 27 v moku, 30 vuoliu, 31 vueru, 32 vœliu.

II: V. 22, 24 tuoriv̄ (tu bi se po pisavi, kakor je bilo tudi že gori rečeno, tako isto moglo misliti na tuoriv; vendar glej o teh primerih še doli) proti v. 11 moiv.

Ker je vseh slučajev, pri katerih nosi črka v ali u znak, oziroma stoji znak na zlogu s tema dvema črkama, v skupnem številu šestintrideset, a je drugih primerov sploh samo še dvanajst, postane vsaka domneva o zaznamovanju istinitega naglasa tudi v teh primerih zelo sumljiva, ako ni za njo posebnih tehtnih razlogov. Da je temu res tako, dokazuje statistika slučajev z u ali v. Za prvotni glas u imamo med 20 primeri le enkrat v̄fe, kar pa nam je nedvomno, analogno z l'meti, prisposodobiti grafični navadi, zaznamovati prepozicijo in prefiks vč, ozir. včz z naglasnim znakom (v našem odlomku šestkrat, ali morda celo sedemkrat z znakom proti petkrat brez znakov). Prim. gori Kosovo pripomnjo ter pri Wattenbachu, Anleitung zur lat. Palaeogr. ⁴, str. 96: »Namentlich wurden auch die Praepositionen á und é, gewöhnlich mit dem folgenden Worte zusammengescriben, zur Unterscheidung so bezeichnet«. Kakor v̄fe je treba razlagati tudi enkrat v̄zem poleg enkrat vzem in šestkrat uzem. Za prvotno zvezo v z redukcijskima vokaloma je sploh kakor tudi za prvotno u redovna pisava u : 18 + 18 u proti 9 + 2 v. To je zanimivo zaradi izgovora prvotnega vč — vb. Ako se v pronominu vbsb piše redukcijski vokal, kakor naravno, v nominativu sing. (v. 27 vúiz in v. 3 vuez) in po tem pač tudi v dativu plur. v. 4 uuizem, nastopa za pisavo grafično pravilo, ki velja sicer pri zvezji v z vokali. Tu pa nam statistika popolnoma jasno in neovržno kaže, da je z ene strani normalni izraz za v na začetku besed kombinacija (ali kombinacije) iz v in u, 22 kombinacijskih slučajev proti 1 v, narobe stoji sredi besed 21 slučajev z u ali v proti 15 slučajem s kombinacijo u in v, pri čemer prevalira na začetku besed vu (18 vu proti 4 drugim kombinacijam), v sredi besed u (17 u proti 4 v), z druge strani pa je pri tem prava domena za akcentuacijo na začetku besed s 13 slučajji z naglasom proti 9 slučajem brez naglasa (prim. v. 34 primete vúčfne vúezelie í

vúecíni fívuót), narobe je sredi besed 26 slučajev brez naglasa proti 10 z naglasom. Toda tudi tu je teh 10 naglasov sredi besed nastalo v pretežni večini slučajev pod vplivom pisave na začetku besed. Na to kaže štirikratno *vu* z naglasom na zlogu, katerim se pridružuje še enkratno *uó*; sicer se tako *vu—uv* sredi besed v 10 slučajih ne zaznamuje z akcentom. S tem *vú* pa stoji v zvezi tudi sporadično *ú* sredi besed, kakor kaže v. 18 *zúeta* vúecera z očitvidnima znakoma na *ú*. A tako pojmujem tudi v. 26 *tuá* in v. 32 *tuó* z znakom na zlogu ter še redkejše v. 21 *miloztiúvi* (poleg v. 2 *miloztiúvi*, z jasnim znakom na *ú*, v. 11 *miloztiúvi* in v. 29 *milostivui*) in v. 32 *tvóimi* (kjer je smer črtice preko *o* proti *v*).

Neko zanimivo posebno stališče pa zavzemajo z *u—v* pisani refleksi za nazalni vokal *ø* na koncu besed. Tu nahajamo namreč poleg 8 *u* in 1 *v* brez znaka 3 *ú* in 2 *ú* z znakom. Seveda je za slučaj kakor v. 8 *vuerúii* takoj reči, da ne more imeti z naglasom nobenega posla. Tudi znak ima smer proti *i*, pa bi mogli v tem videti drugod se nahajajočo grafično navado, označati *iu* z znakom na *i*, o čemer govori Vondrák. —*i—* v končnici imamo tudi v v. 22, 24 *tuóiv*, kjer je smer črtice tako isto napravljena proti *i*. Za to bi morda govorilo, da imamo tudi v drugem slovenskem odlomku, kjer so naglasni znaki le sporadično začrtani, na začetku odlomka v. 3—4 neprigemlióki. Sklicevali bi se tudi lahko na to, da so se stavljali znaki pri dvojnih vokalih. Vkljub temu pa preostaneta dva slučaja v. 7 *chokú* in v. 30 *dufú* (1' *mó* *dufú*), za katera morda le ne zadošča prosto dejstvo, da so se na črki *u—v* stavili grafični znaki. Upoštevati moramo vendar le okoliščini, da n. pr. na prvotnem vokalu *u* ne stoji nekjer znak izvemši slučaj *vúe*, ki ga moremo razložiti z analogijo pri prefiksih. V. 30 beremo dvakrat 1' *mó* pa bi bilo moglo to provzročiti naglas še pri *dufú*. Edino *chokú*, kjer stoji znak prav za prav na *k*, bi govorilo lahko verjetnejše v korist ne toliko naglašenosti končnice, nego bolj njenega svojevrstnega izgovora. Komur se zdi to verjetno, ta bi mogel potem pojasnjevati na ta način vse slučaje z naglašenimi refleksi za nosne samoglasnike: v. 7 *chokú*, 8 *vuerúii*, 30 *dufú*, 22, 24 *tuóiv* 30 *mó* (dvakrat), 32 *tuó* v prvem odlomku ter v. 3—4 neprigemlióki v drugem odlomku. Poleg svojevrstnega izgovora je seveda tudi naglas mogel nehote vplivati na roko, da je odnesla znak v bližino naglašenega vokala, n. pr. pri *fívuót*, *tuá* i. pod.

Razen 1' *i* in *v—u* v zlogu je končno v prvem odlomku še 12 slučajev z naglasnimi znaki. Ti so: v. 8 na *ón* *zuet*, 9 *iéifívuót*, 17 ili *zpé* ili ne *zpé*, 20 *Tí* *édin*, 23 *zé* *tebe*, 24 *zvetím*, 26 *ácofe*, 28 *narod*, 28 *otél*, 30 1' *mó* (dvakrat). Za izraz naglasa osem enozložnih ne prihaja v poštev. Gre tedaj predvsem za štiri dvozložne. Tu pa so različne domneve mogoče. Predpolaganje zaznamovanja naglasa mora priti seveda zadnje na vrsto. Na podlagi že znanih grafičnih navad, in sicer označbe prepozicije, oziroma prefiksa je najlažje nazložiti *narod* in *ácofe*, zadnje seveda le per analogiam, ki smo jo v slučajih kakor 1' *metí* ali *vúe* našli. Prim. v latinskem delu kodeksa pisavo *áte*. Zanimivo je tudi, da sledi ravno *ácofe* neposredno po *vúel* in da je *á* napisano nekaj v stran od »*cofe*«. V drugi znakovni zvezi stoji »za *vúiz* *narod*« ter »1' *vzem* *zvetím*«. Ker meri črtica zlasti v primeru »*narod*« na *n*, pa je to več ali manj i pri »*zvetím*«, »na *ón* *zuet*« in »*mó*« (dvakrat), bi se moglo misliti tudi na nazale, sestoeiče iz podobnih sestavnih delov kakor *u—i*, kot povzročitelje znakov. Vendar bi omejil to v našem slučaju predvsem le na *-im*, kjer sledi *m* po *i*. Najtežje je vprašanje pri »*otél*«, ker na vpliv nizko pisanega *t* ni mogoče misliti. Najbrže je roka zanesla znak preveč na desno, pa bi bil moral prav za prav stati na *ó*. Da pa izčrpam vse možnosti, hočem še omeniti, da imamo na prvotnem nosnem *ø* znak še v »*zpé*« (dvakrat) in v tretjem odlomku s cirkumfleksom »*zpe* ili *bdé*« (»*zé*« v prvem pač ne prihaja v poštev). Tedaj bi to označalo zopet nek poseben izgovor, ki je mogel vzbuditi pozornost, ter bi nudilo pendant k zaznamovanju gotovega refleksa za prvotno nosno *ø*. Vsekako pa se mi zdi, da tudi ti zadnje omenjeni slučaji z ozirom na ogromno ve-

čino drugih povsem jasnih nimajo dovoljne dokazilne moči, da bi se govorilo o pravih naglasnih znakih na njih.

Pri enozložnih slučajih kakor »jé fivuót« (pisano brez presledka), »zé tebe«, pa tudi »na ón zuet«, »Tí edin« ter »I' mó duíf«, je rabo znaka lahko spraviti v sklad z že znatnimi paleografskimi podatki, vendar prim. še zlasti tudi z ozirom na ta ali oni preje omenjeni težji slučaj pripomnjo pri Wattenbachu l. c.: »Accente zur Anleitung des Lesers finden sich schon im IX., vorzüglich in Büchern, welche zum Vorlesen bestimmt waren wie Legendarien«. Razglabljati pri vsakem posameznem slučaju o raznih v poštevh prihajajočih možnostih razlage, že omenjenih, ali še ne omenjenih, pa mislim ni potrebno. Iz pretresa obilne rabe t. zv. naglasnega znaka v prvem slovenskem odlomku jasno sledi, da imamo po ogromni večini, takorekoč skoro vse izrpaajoče, pred seboj le grafične navade za boljše razlikovanje črk in besed pri branju brez zveze z naglasom. Kolikor pa je tega umeti v Wattenbachovem zmislu, ni odmev starovisokonemškega načina zaznamovanja naglašenih in neglašenih dolgih ter naglašenih kratkih zlogov, je za slovansko akcentologijo brez pomena ter je omenjati v njej le zanikajoče. Morebitna zveza z naglasom ali posebnim izgovorom se je tu izvršila ne namenoma in povsem slučajno, naslanjajoč se na le grafične ne akcentno-fonetične navade kot izhodišče.

To potrjujejo tudi redki slučaji rabe naglasnih znakov v drugem in tretjem slovenskem odlomku, vendar nas obogate za nov zanimiv fakt. Rabo akuta nahajamo samo še v drugem odlomku, in sicer vsega skupaj le petkrat ali šestkrat, to pa popolnoma v okviru grafičnih navad prvega odlomka. Ti slučaji so: fol. 158 v., col. 1, v. 3—4 neprigemlióki, 6—7 nuúvueki (za »nu ú vueki«), fol. 159, col. 1, v. 1—2 ú circuvah (znak ni čisto jaseh na fotografiji in za to Kos primera tudi ne navaja), ib. col. 2, v. 13 úgotouleno, fol. 159 v., col. 1, v. 2 nicacofé ter fol. 160, col. 1, v. 10 ím (za »i jim«). Tu zopet nahajamo znak na vezniku i, zlasti še pred drugim i brez presledka, dvakrat prepozicijo ú (v) in enkrat prefiks ú. O prvem slučaju pa sem govoril že gori, a partikularno »jé« v predzadnjem se postavlja na stran posameznih enozložnih primerov prvega odlomka ter je brez nadaljnega važnejšega pomena.

Posebno pa je treba podčrtati nov fakt, da je roka drugega in tretjega odlomka, ki je, kakor vemo iz drugega po diktatu pisanega odlomka, pripadala jezikovno nemški čutečemu piscu, na dveh mestih, po enkrat v vsakem od obeh odlomkov napisala znak cirkumfleksa, ki se je rabil v starovisokonemški grafiki v specialnem pomenu in ki ima obliko visoke oble štrešice z navzgor zavitim drugim delom. Ta dva slučja sta (pišem strešico): v drugem odlomku fol. 159, col. 1, v. 7 Tige in fol. 160 v., col. 2, v. 15 zpe ili bdē. Isti znak je v rokopisu najti v seznamu starovisokonemških imen na fol. 78 v., v. 19 Hamidió ter v. 20 Ljutgíf. Na slovenskih »tije« in »bde« je stal z ozirom na njih položaj v tekstu na sicer itak že dolgih zlogih še posebni stavčni povdarek, pri prvem na začetku stavka, pri drugem na koncu fraze, tako da je pisec po svoji starovisokonemški grafiki, ki je je bil dodobra vajen, začrtal na vokala tako rekoč v roki mu ležeč znak. Oba primera pa je tedaj prištetí vplivom stare visoke nemščine, o katerih govori Vondrák, Frisinské památky str. 29, in oddeliti od rabe akuta v odlomkih. V obojem pa ne gre iskati kake uvedbe starovisokonemškega akcentno-grafičnega sistema za zaznamovanje slovenskih naglasov in kvantitet, kakor bi se lahko razumelo Vondrákovo pripomnjo še v drugi izdaji primerjalne slovanske slovnice l. c. Znaki v brižinskih spomenikih so tudi nekaj čisto drugega nego znaki v kijevskih odlomkih, katere omenja poleg Vondráka n. pr. i Leskien Handbuch 6 str. 11 (z literaturo). Toda o njih hočem izpregovoriti o drugi priliki.

V tretjem poglavju razpravlja Kos o historičnih noticah v kodeksu, katerim tudi on priznava važnost za datiranje kodeksa kot celote (str. 18). V tem oziru je zlasti važen Kosov izsledek, da je notico o »Gudago« (fol. 152 v., col. 2 — fol. 153, col. 1) pisala ista roka kakor drugi in tretji slo-

venski odlomek ter je mnenja, da je nastala morda ok. l. 992. o priliki potrditve daritvene listine iz l. 972. (str. 22). Tedaj bi pa pod onim »mihii« v notici le bilo razumeti Abrahama, naj jo je že sam pisal, ali ne, dasi misli Kos, da to ni ravno treba (str. 23). Ko sem pisal Freisingensia III, mi je pokojni Kaspert izjavil, da so take notice v kodeksih, kakor jih pozna naš kodeks, mogle poslužiti, kot se je tedaj res dogajalo, naravnost za koncept listine, v našem slučaju vsaj potrditvene listine iz l. 992. Mogla pa se je notica iz kakršnegakoli razloga vpisati v kodeks seveda tudi že preje, ker ni proti temu nobenega striktnega dokaza. Primeri, kar pravi o notici Zahn, Cod. diplom. austr. — Freising. III, 2 (Freis. III 32). Tudi Kos je naštel str. 21 celo vrsto tekstnih variant, ki bi pričale za tekstno vezo notice z listino iz l. 972., kolikor je to mogoče dognati, ker nam originalna listina ni ohranjena (str. 21). Da pa ni notica mlajša od l. 992., govori, kakor je pokazal Kos, razlog, da imamo na fol. 1 v. od poznejše roke še enkrat prvo polovico zapisa o »Gudago«, ki se je verjetno zapisala kmalu po l. 1022. pod Egilbertom (str. 23, 25). To potrjuje, da sledi za drugim zapisom o Gudago na fol. 1 v. od druge, ali približno sočasne roke nov zapis o zneskih davkov in številu brižinskih podložnikov v in pri Regensburgu in v Ergoldingu, ki ga je skoro gotovo spraviti v zvezo z Egilbertom ok. l. 1022.—1023. (str. 24 sl.). Pri tem je Kos s Schmellerjem mnenja, ker je roka drugega zapisa na fol. 1 v. zapisala tudi na fol. 78 v. do 79 po prvem slovenskem odlomku seznam imen ljudi, »qui censum dederunt« (stoji na koncu fol. 78 v.), da je ta seznam nadaljevanje zapisa v fol. 1 v. V številu pa je velika razlika. Na fol. 1 v. se navaja 54 moških in 106 žensk (18 iz Regensburga in 88 izven Regensburga), na fol. 78—79 v. pa so imena 125 ljudi, in sicer na fol. 78 pred »qui censum dederunt« 51 imen, a na fol. 78 v. še 74 imen (pri enem stoji vrhu tega »cum fillis V«). Kos pravi, da je razlika v številu le 11, prav za prav pa je 12 + 18, kar je pač prezrl, in razlaga razliko z domnevo, da pisec seznamov ni doznal za imena vseh (str. 25). Proti takemu zaključku pa se dajo izreči še drugi pomiselki razen razlike v številu. Mikalo bi vezati 51 imen na f. 78 v. s številom 54 moških na fol. 1 v., a 74 + 5 imen na fol. 79 s številom 88 + 18 žensk na fol. 1 v. Toda to ni mogoče, ker so v prvem in v drugem seznamu imen pomešana moška in ženska imena. Moj slušatelj germanist prof. dr. Mente je po Förstemannovem »Altdeutsches Namenbuch« naštel v prvem oddelku 34 nedvomnih moških in 9 ženskih imen (11 je dvomnih), v drugem pa 39 + V moških in 23 ženskih (12 je dvomnih). Iz tega pa tudi sledi, da je v obeh seznamih skupaj mnogo več moških (78) nego jih navaja zapis na fol. 1 v. S tem pa je podana med zapisom in seznamom taka nepremostljiva diferenca, da moramo v seznamu predpolagati še druga imena nego ona, ki so mišljena na fol. 1 v. V tem slučaju bi pa končna dvojica »Azo, Minigo« pred »Isti sunt qui censum dederunt« le mogla najti nekaj opore za razlago, kakor sem jo jaz podal, ki sem našel isto dvojico skupaj pisano v listini posestne zamene pod škofom Abrahamom na severno-zahodnem koroškem iz l. ok. 975. (Freis. III 36 sl.). Kos misli sicer, da je taka zaporednost imen »preveč slučajna, da bi kaj dokazovala« (str. 26), meni se pa le zdi nekam presenetljiva, tem bolj ker ni Minigo nikakor pogostno ime. Förstemann ga pozna iz 9. stol. le iz dveh mest pri Meichelbecku, Historia frisingensis; pri tem pa gre celo najbrže za eno in isto osebo. Drugo je seveda vprašanje, kako zvezati oboje časovno. Vsekako pa ostane celo vprašanje še odprto in potrebuje za rešitev tudi sodelovanja germanista. Grimm (prim. Vondrák, Friz. pam. str. 45) je bil celo mnenja, da so nekatera imena morda slovanska, kar pa ni verjetno.

Pri notici »Isti sunt testes concambii Abrahę episcopi et Adalperonis« se Kos strinja z menoj, da je druga oseba bavarski grof Adalbero I., ki je umrl l. 972. Ista imena prič je našel Kos v tradicijskih aktih iz Adalberonove dobe (str. 27—28). Po Bitteraufu je zapis poznejši prepis. Toda, če je imel zapis kak zmisel, tedaj ni moglo to biti časovno mnogo narazen.

Nekega pomena je gotovo tudi dejstvo, da se v noticah v kodeksu iz škofov spominja le Abraham in ne morda tudi kateri izmed njegovih naslednikov ali prednikov in da ne gre nobena notica časovno navzgor preko njega; navzdol pa segajo očitvidno poznejši pripisi po Kosovih zaključkih le še v Egilbertovo dobo. Razen tega se tičejo važnejše novice v pretežni meri dejstev izza Abrahamovega časa.

Vprašanje o Liutulfu (fol. 126 v.) je ostalo dalje nepojašnjeno, dasi je Kos mnogo novega pribavil (str. 27). Vprašanje o »constitutio Ranshofensis« (fol. 147 v. — 148; prim. Kos str. 28) bi mogla morda bolje osvetliti uatančna filološka analiza tekstov in podrobnejši studij zadeve.

V zvezi z noticami prihaja Kos str. 26 sl. glede dobe postanka slovenskih odlomkov do sklepa, da drugi in tretji odlomek nista mogla nastati pred l. 972. (radi iste roke pri starejši notici o Gudago) in ne po l. 1022. do 1023. (radi poznejše novice o Gudago in regensburško-ergoldinške novice na fol. 1 v.); isti čas postanka pa je pripisovati tudi prvemu odlomku, gornjo mejo radi paleografske analize, spodnjo tudi radi regensburško-ergoldinske novice in seznama imen po odlomku. Zelo verjetno pa je ravno radi poznejše novice o Gudago tudi, da je starejša, kakor je že bilo rečeno iz časa ok. 992, če ne še preje, in da spadata toraj drugi in tretji odlomek še v dobo Abrahamovo, prvi odlomek pa pripada po roki in vsebini še mnogo bolj nego drugi in tretji k bistvenemu prvotnemu delu vsega kodeksa ter ga je tedaj staviti po postanku gotovo tudi pred l. 992. S tem pa je dan kot iniciator in glavni redaktor kodeksa škof Abraham, o katerem vemo, kakor priznava tudi Kos str. 36, da je cerkev na Otoku ob Vrbskem jezeru, ki je bilo središče brižinskih koroških posestev »bogato obdaroval s cerkvenim orodjem in knjigami« in katerega imenuje tudi Kos ib. »ustanovitelj freisinsko-koroškega posestnega stanja«. Da pa je slovenski jezik na Koroškem užival tedaj druge pravice in drug ugled nego pozneje, dokazuje znani starodavni in za slovenskega kmeta tako častni obred umeščanja novega vojvode na knežjem kamenu pri Krnskem gradu na Gosposvetskem polju nedaleč od Vrbskega jezera, ki se je vršil v slovenskem jeziku, ali pa sprejem Ulriha Lichtensteina še l. 1227. s slovenskim pozdravom »buge was primi, gralva Venus«. Mogoče, da so značilne za dobo tudi zarote, pri katerih je Bavarska s Karantanijo tedaj iskala in nahajala zaslobo pri Slovanih, Čehih in Poljaki.

Knjiga s slovenskimi odlomki se je rabila po brižinskem škofu nedvomno na Koroškem in ne morda kje v Panoniji. Tudi obširno škofjeloško posestvo, ki ga je daroval Oto II. Abrahamu l. 973., ne prihaja tu posebno v poštev. V duhovniškem pogledu je ostalo celo pod oglejskimi patriarhi, pa so brižinski škofje samo predlagali duhovnike (prim. Koblar, Loško gospostvo friz. škofov, Izv. muz. dr. na Kranjskem I 62). Svet je bil tudi še pičlo obljuden. Še l. 1160. so našeli zemljišč slovenskih le 153, bavarških že 94 (ti so se začeli naseljevati že ok. l. 1030.) ter koroških 40 (Koblar, l. c. str. 59 sl.). Prvi se imenujejo Sclau, zadnji Karentani. Ti so bili, kakor kažejo imena iz l. 1291., n. pr. Ztoyan, Zobodin i. dr., tudi Slovenci, pa je zanimivo, da so jih razlikovali od Slovencev domačinov. Jezikovno spadajo slovenski odlomki po mojem mnenju v Karantanijo in ne v Panonijo, kakor je mislil Jagić (prim. Arch. XVIII 600), pa se zgodovinski in jezikovni podatki medsebojno podpirajo ter lepo skladajo.

Da je bil kodeks v rabi še po škofu Abrahamu vsaj pod Egilbertom, zato govori ta notica na fol. 1 v. Morebiti pripadata tej dobi še tudi z roko »mlajšega tipa«, kakor pravi Kos str. 8, pisana govora na koncu kodeksa. Ni li pa v kodeksu še kakega drugega migljaja o trajanju in načinu rabe knjige?

V četrtem poglavju (str. 29 sl.) podava Kos kritičen pretres važnejših faktov iz Abrahamovega življenja kakor o poreku in preganstvu ter o ustanovitvi proštnje na Otoku. Pri tem opozarja, da je bil Abraham l. 979. v Brumptu v Alzaciji (prim. k temu Novotný, České dějiny I 1, str. 594), l. 981. pa v Monakovem in v Schäftlarnu južno od Monakovega. Iz tega

pa seveda ne sledi, da ni bil kake čase tudi na Koroškem in na Otoku. Nedvomen dokaz za to so gotovo slovenski odlomki, ki so prišli v kodeks vendar po praktični potrebi in za katere je z ozirom na vse momente skrajno neverjetno, da bi bili nastali šele in samo pod njegovima naslednikoma Goteskalkom in Egilbertom po l. 993. Vsekako zahteva Abrahamova osebnost še vedno obširno samostojno monografijo, predvsem seveda njegovi stiki s Koroško. Raztegnilo bi se to pač najbolje na študijo brižinskega gospostva na Slovenskem v X. in XI. stol. sploh. Iz podrobnosti bi omenil, da je Abrahamovo starotestamentsko ime v vrsti tako rekoč tradicionalno praviloma nemških imen tedanjih brižinskih škofov vendar le precejšnja izjema (Freis. III 43). V občje bi pa zgostil vsa razmotrivanja o postanku in domovini slovenskih odlomkov v stavek, da zavzemajo izsledki na splošno vedno bolj pravec v smeri dopustitve njihove časovne blizosti in Abrahama kot njih iniciatorja.

Kosovi razpravi, h kateri sem si dovolil dodati kot filolog z vidika fololoških interesov svoje pripomnje in programatične želje, se mora priznati, da je napisana vseskozi kritično in oprezno, morda celo malce namenoma preoprezno. Ž njo smo storili velik korak naprej i glede paleografskega spoznanja na sploh i glede medsebojnega razmerja med poedinimi slovenskimi odlomki ter njimi in vsem kodeksom posebe. Ustvarjena je ž njo nova trdna podlaga, nadaljnjim študijam pa se odpirajo še bolj v raznih smereh novi vidiki in nove poti.

Pripomba. G. dr. M. Kos, ki je bral moje opazke v korekturi kakor jaz njegovo razpravo, me je opozoril na sledeča dopolnila k razpravi in opazkam. Vsebinski popis v razpravi je skrajšan izvleček iz popisa, katerega je napravil po originalu l 1922. v Monakovem. V tem popisu ni opušen noben tekst. Tekst na f. 72, o katerem pravi, da govori o raznih cerkvenih vprašanjih, je v polnem popisu prepisan v celoti. F. 158 pred drugim slovenskim odlomkom je prazen. Vprašanje, ali je bil tekst *confessio generalis*, kakor ga predstavlja prvi slovenski odlomek, kdaj v zvezi s predidocimi obredi pri obiskovanju in maziljenju bolnika, bi mogel razrešiti zgodovinar liturgičnih obredov v 10. ali 11. stol. Sicer pa *confessio generalis* ne sledi neposredno za temi obredi temveč so med temi in ono vrinjene antifone ob priliki procesij in formule o posvečevanju voska. Podpičje pred »*Ex concilio Rotomageno*« na str. 6 je tiskovna napaka, bolje bi bilo tu staviti vejico. Istotam se »*Unde supra*« nanaša na tekst o ubijalcu očeta in matere, zato bi lahko citat »f. 84« stal tudi za besedama »*unde supra*«. Monakovsko rokopisno gradivo, citirano po »*Doneskih za zgodovino Škofje Loke*«, str. IV, je iz veliko kasnejše dobe (od 13. stol. dalje) in pri paleografskem primerjanju s teksti iz 10. in 11. stol. ne prihaja v poštev (prim. *Notizenblatt* 1858, 317). Podpisi škofa Abrahama v neki listini, izdani okt. 968 v Ravenni in v buli papeža Ivana XIII., izdani 26. maja 969 v Rimu se niso ohranila v originalu; zato iz podpisov ne moremo razbrati originalnih grafičnih potez (gl. Böhmer-Ottenthal, *Regesta imperii*, II, 2, 474, 495). O kakih drugih originalnih podpisih ali zapisih škofov Abrahama ali Egilberta ni mogel Kos nič dognati, tudi študij freisinških tradicij v Bitteraufovi izdaji je dal le negativen rezultat. Priznam pa, pravi Kos, da je število oseb v Regensburgu in Ergoldingu, omenjeno na f. 1 v., težko kombinirati s seznamom osebnih imen na f. 78 v. — 79, vendar je roka obeh zapiskov ista. Osebno ime Minigo je na Bavarskem res bolj redko, vendar kaže pogled v register Bitteraufove knjige, da se je v 8. in 9. stol. vendarle uporabljalo; isto velja o imenu Abraham; poleg škofa so se tako zvali v 8.—11. stol. tudi nekateri drugi Bavarci (gl. register pri Bitteraufu).